

Оксана Гудовсек

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто історію становлення естетичного виховання молодших школярів в закладах освіти художньо-естетичного спрямування, охарактеризовано нормативні документи в галузі естетичного виховання дітей, розкрито зміст, форми та методи роботи з дітьми молодшого шкільного віку в закладах освіти художньо-естетичного спрямування.

Ключові слова: *естетичне виховання, заклади художньо-естетичного спрямування, молодші школярі, форми, методи роботи з естетичного виховання.*

У загальній системі всебічного розвитку особистості естетичне виховання молодших школярів займає важливе місце, вирішуючи, насамперед, завдання формування естетичного ставлення до життя, до праці, до природи, до мистецтва; виховання здатності розуміти і сприймати прекрасне в діяльності і мистецтві; вироблення загальноприйнятих норм поведінки та загальнолюдських якостей. Тобто, естетичне виховання, з одного боку, сприяє відродженню культурних традицій, а з іншого – забезпечує розвиток загальної культури підростаючого покоління і посилює інтерес до мистецьких творів, до національних звичаїв і обрядів.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури свідчить, що філософські аспекти естетичного виховання розглядаються в працях Ю. Афанасьєва, М. Киященка, М. Кагана. Психологічні основи висвітлюються у дослідженнях Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона. Питанням формування естетичної культури учнів присвячені роботи З. Гіптерс, І. Зязюна, О. Миронюк, Д. Остапенко. Проблема естетичного виховання знайшла своє відображення у працях Г. Баталіної, В. Бітаєва, Л. Масол, В. Фоміна та ін. Роль естетичного виховання дітей в різні історичні періоди України досліджували Т. Благова, О. Донченко, О. Михайличенко, Т. Тюльпа, Т. Цибар та ін. Позакласна робота з естетичного виховання висвітлена в працях Л. Руденко, Н. Савченко, А. Терещук та ін.

Мета статті – розкрити генезу становлення естетичного виховання молодших школярів в закладах художньо-естетичного спрямування в Україні.

Питання естетичного виховання молодших школярів в закладах освіти має свою історію.

Так, зародження навчальних закладів художньо-естетичного спрямування ми відносимо до XVI ст., коли на території Запорізької Січі діяли школи вокальної музики та церковного співу, які можна вважати першими прообразами сучасних музичних шкіл та шкіл естетичного виховання. Завданням таких шкіл був розвиток вокальних даних обдарованих дітей, а також оволодіння навиками церковного співу молодих козаків та селян. Після закінчення таких закладів освіти випускники мали змогу працювати читцями або співаками у церковних установах.

Варто відзначити, що в спеціально створених музичних школах при кобзарських цехах навчали кобзарів та лірників. Форма занять у таких закладах була індивідуальна. Діти вивчали музичну грамоту, вчилися грати на музичних інструментах, але мали право виконувати привселюдно лише власні музичні твори. Тому серед випускників шкіл було багато поетів та композиторів, які сприяли поширенню на території України національних ідей.

В XVII–XIX ст. в Україні естетичним вихованням дітей (зокрема й учнів молодшого шкільного віку) займалися такі заклади освіти: Глухівська музична (співоча) школа (1738 р.) – забезпечувала загальну музичну, хорову освіту та навчала дітей грі на різних музичних інструментах; Харківська співоча школа (1803 р.) – єдина на той час в Російській імперії, яка готувала хористів для петербурзької приватної капели; Кам'янець-Подільська художня школа-інтернат для сільських дітей (1905 р.).

Навчання в таких закладах сприяло розвитку творчих здібностей вихованців, формуванню їхніх естетичних смаків, збагачувало їхній духовний світогляд. Зокрема, в м. Харкові заснована перша початкова художня школа (1880 р.), де існували класи живопису, скульптури, архітектури, рисунку. До художньої школи приймали талановитих дітей, в першу чергу з бідних верств населення, при ній було організовано недільний клас малювання, навчання в якому проводилось безкоштовно, а кращі з учнів зараховувалися в основні спеціалізовані класи [1]. Подібні заклади були засновані й в інших містах України.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики естетичного виховання закладах освіти зробило Київське обласне педагогічне товариство «Просвіта». Комісія з освіти, організована при товаристві, займалася створенням гуртків для дітей та учнівської молоді з метою розвитку творчих здібностей та вдосконалення їхніх естетичних якостей (в подальшому гуртки планувалося реорганізувати у «будинки для юних»); організацією екскурсій, відвідуванням молодшими школярами театральних вистав, концертів, художніх вистав; публікацією періодичної преси для

дітей.

Безперечно, ефективний вплив на естетичне виховання дітей молодшого шкільного віку мали запропоновані різними просвітницькими організаціями сімейні заходи: спільне слухання бесід, читання книжок, проведення лекцій для батьків, екскурсій з метою естетичного збагачення особистості, відвідування виставок, спектаклів, вечорів, концертів, літературно-музичних свят та ін.

Наступний етап розвитку естетичного виховання учнів молодшого шкільного віку пов'язаний з встановленням Радянської влади в Україні, коли відбулися суттєві політичні, економічні та соціальні зміни. На з'їздах вчителів одночасно з проблемами комуністичного виховання учнів в закладах освіти обговорювалися питання естетичного виховання і приймалися відповідні резолюції. Зокрема, на I Всеросійському з'їзді учителів-інтернаціоналістів (червень 1918 р.), I Всеросійському з'їзді вчителів (липень 1918 р.) та I Всеросійському з'їзді з освіти (серпень 1918 р.) розглядалися такі питання: проблеми естетичного виховання дітей, виховання учнів засобами мистецтва (музичного, образотворчого, театрального), розвиток активної творчості дітей, організація виставок – результатів дитячої творчості, використання мистецтва в якості агітаційного методу та ін. В резолюціях, прийнятих з'їздами, відмічалось, що заклади освіти мають прагнути до створення гармонійно розвиненої людини, а це неможливе без естетичного виховання [2].

У цей період виходить значна кількість нових указів, постанов, декретів та інших нормативно-правових документів, які визначали державну політику у сфері естетичного виховання молодших школярів. Першими нормативними документами радянської влади стосовно освіти були «Положення про єдину трудову школу РРФСР» та «Декларація про єдину трудову школу» (1918 р.), значна увага в яких приділялась естетичному вихованню дітей та розвитку їх творчих здібностей. Дещо пізніше аналогічні документи були ратифіковані в Україні: «Положення про єдину трудову школу УРСР» та «Декларація про єдину трудову школу» (1918 р.).

У 20-ті рр. ХХ ст. естетичне виховання молодших школярів здійснювалося як у межах загальноосвітніх навчальних закладах, так і в спеціально створених закладах освіти художньо-естетичного спрямування (дитячих клубах, дитячих майданчиках, дитячих театрах, бібліотеках), та і в закладах соціального виховання дітей (дитячих будинках, дитячих містечках, комунах, колоніях для дітей-сиріт, напівінтернатах, денних дитячих будинках, літніх колоніях та ін.), які поряд з усуненням бездоглядності та безпритульності одним із головних завдань виділяли естетичний розвиток дітей.

Першими офіційними закладами освіти, що розвивали естетичні здібності дітей, як стверджують результати нашого дослідження, можна

вважати дитячі майданчики, дитячі літні майданчики, які паралельно з оздоровленням дітей широко займалися їхнім естетичним вихованням. Створювалися вони з ініціативи місцевих органів народної освіти, культкомісії ревкомів, залізничних організацій, Червоної Армії, жіночих рад. Для майданчиків Народним секретаріатом освіти була розроблена спеціальна інструкція, в якій визначалися мета, завдання, зміст і форми роботи дитячих майданчиків. Функціонували вони упродовж трьох літніх місяців. Серед форм і методів роботи з естетичного виховання в молодшому шкільному віці перевага надавалася груповій діяльності в гуртках співів, малюванню, ліпленню, вирізуванню з паперу, випилюванню, гімнастиці, екскурсіям, а також розповідям, бесідам, грі. На майданчиках проводилися масові свята, художні виступи, концерти, які дуже полюбили діти. Особливістю такого закладу було те, що діти, які відвідували майданчик, отримували дворазове харчування.

Для дітей, які з різних причин не відвідували школи (40 % дітей знаходилося поза школою) створювалися дитячі клуби, які працювали з дітьми як в літній, так і в зимовий період. Вони організовувалися на кошти профспілок та народної освіти. Відкривалися такі заклади при культпросвітніх установах, робітничих та сільських будинках, хатах-читальнях, бібліотеках, театрах та ін. Надаючи великого значення дитячим клубам, Народний комісаріат освіти та місцеві органи влади розгорнули широку роботу з відкриття таких нових закладів у різних областях країни (Херсонській, Черкаській, Чернівецькій, Харківській). При клубах створювалися різноманітні гуртки, зокрема, і з естетичного виховання молодших школярів: театральний, музичний, літературний гурток; гурток співів, малювання, ліплення тощо.

Педагоги вбачали в дитячих клубах значні потенційні можливості з формування особистості, вважали ці виховні заклади єдиною формою роботи, яка захистить учнів молодшого шкільного віку від негативного впливу вулиці. Інколи дитячі клуби поєднували виховні та навчальні можливості, чим привертати до себе велику кількість вихованців.

У цей же час здійснювалися й перші спроби залучити дітей до театального мистецтва. З ініціативи Народного комісаріату освіти театральний відділ розробив план створення державного театру для дітей в м. Харкові, відкриття якого відбулося в лютому 1920 р. Згодом такі заклади почали функціонувати і в інших містах України. Театр для дітей вважався одним з основних типів закладів освіти художньо-естетичного спрямування, який ставив за мету художнє виховання молодого покоління засобами сценічного мистецтва, розвиток мислення та емоцій. Постійна труппа театру не тільки показувала виставу, а й проводила окремі постановки силами самих дітей, надавала допомогу іншим закладам освіти та дитячим колективам в організації та проведенні спектаклів та постановок [3]. Отже, дитячий театр мав значний вплив на підростаюче

покоління, розвивав творчість, емоції, уяву, мислення, вчив жити на позитивних прикладах, любити красу мистецтва.

Широку програму розвитку закладів освіти було накреслено в Постанові ЦК ВКП(б) від 21 квітня 1932 р. «Про роботу піонерської організації», прийнятій у зв'язку з 10-річчям цієї організації. Постанова передбачала подальше відкриття та розширення мережі закладів освіти, які займалися естетичним виховання молодших школярів: будівництва спеціальних клубів, театрів, кінотеатрів, будинків художнього виховання, дитячих парків культури та відпочинку не тільки у великих містах й промислових центрах, а й новозбудованих містечках.

Крім того, ЦК зобов'язав ВЦРПС, Союз кіно та Народний Комісаріат освіти систематично надавати приміщення театрів, кінотеатрів, клубів для обслуговування дітей у чітко визначені години.

Підтверджуючи важливість свого рішення, яке позитивно впливало на естетичний розвиток молодших школярів, ЦК КП(б) в 1934 р. прийняв Постанову «Про художнє обслуговування дітей», в якій зазначалося, що кожного вихідного дня всі театри, кінотеатри та клуби повинні організувати ранкові вистави для дітей. У документі давалися вказівки щодо репертуару, тривалості вистав для дітей, проведення масових форм виховної роботи серед молодих відвідувачів під час перерв, врахування інтересів юних глядачів [4, с. 234].

У країні продовжувався пошук нових типів закладів освіти, які безпосередньо займалися естетичним вихованням дітей молодшого шкільного віку. Так, виникали перші будинки художнього виховання та художні студії (1935 р.) [5]. Причому Будинки художнього виховання (центральні, обласні, окружні, міські) до 1952 року діяли як заклади освіти вузького профілю, а в 1952 році були об'єднані з Палацами піонерів. Будинки художнього виховання організувалися з метою керування естетично-художнім вихованням дітей шкільного віку. Крім занять з дітьми, в них проводилась інструктивно-методична робота з методистами з художнього виховання дітей. Будинкам художнього виховання були підпорядковані Палаці та Будинки піонерів, піонерські клуби та різноманітні гуртки в загальноосвітніх школах України (літературні, хореографічні, хорові, художні тощо). Вся виховна, методична робота в цих закладах організувалась у тісному зв'язку з дитячими театрами, бібліотеками, Палацами та Будинками піонерів, вона мала характер інструктивних поїздок з метою навчити педагогів-вихователів на місцях, як організувати глядача, проводити ігри, пропагувати художню діяльність серед учнів [5]. Будинки художнього виховання повинні були мати постійний, стаціонарний та пересувний театр для демонстрування вистав у віддалених населених пунктах.

Крім того, 30-ті рр. ХХ ст. характеризувались виникненням закладів освіти нового типу – Палаців піонерів та жовтенят, аналогів яких не було в

жодній країні світу, та Будинків піонерів (відкривалися на базі деяких клубів піонерів). Ці заклади стали найбільшими навчально-виховними центрами естетичного виховання в країні. Такі заклади створювалися у зв'язку з необхідністю розв'язання питання організації дозвілля дітей, їхнього всебічного гармонійного становлення.

Як свідчать результати здійсненого дослідження, у Палацах та Будинках піонерів створювались художні відділи, які об'єднували навколо себе талановитих дітей у галузі мистецтва. Тут працювали різні секції й гуртки: музичні, хорові, хореографічні, юних композиторів, музичного виховання, драматичні студії. Відтак, естетичне виховання дітей в цих закладах здійснювалось через такі форми масової роботи: бали-маскаради, карнавали, танці, дитячі ранки, фестивалі, різнопланові свята, вечори відпочинку, концерти, конкурси, творчі звіти, виставки дитячої творчості, огляди художньої самодіяльності тощо. Однак, робота з естетичного виховання в Палацах (Будинках) поєднувалась з політико-виховною роботою, тобто, будь-які заходи, що проводились (навіть розважальні), мали наповнюватися певним ідейним змістом.

Отже, на початок 40-х рр. ХХ ст. в Україні склалася досить розгалужена мережа закладів освіти, які займалися естетичним вихованням молодших школярів. У цей час першочергового значення набувають питання якості освіти, проблеми вдосконалення того, що було досягнуто в цій галузі раніше, врахування у виховному процесі нових вимог життя суспільства.

У роки Великої Вітчизняної війни на перший план висувалася військово-патріотична, агітаційно-масова робота, суспільно корисна праця, а також продуктивна праця дітей. Естетичне виховання учнів відійшло на другий план, але заклади освіти, що все ж таки продовжували функціонувати в державі, намагалися організовувати різноманітні форми виховної роботи з естетичного виховання з дітьми, залучати їх до художньої самодіяльності та творчості.

Відразу після звільнення території України від німецьких військ відбудова закладів освіти супроводжувалась і відновленням роботи в галузі естетичного виховання молодших школярів. У 1944–1948 рр. було прийнято ряд директивних документів Міністерства освіти та постанов уряду, спрямованих на поліпшення естетичного виховання в закладах республіки: «Про поновлення роботи Центрального будинку художнього виховання дітей Наркомосвіти УРСР» (1944 р.), «Про заходи з покращення позашкільної роботи» (1946 р.) та «Про заходи з усунення перенавантаження школярів громадською та іншою позанавчальною роботою» (1948 р.). У цих документах наголошувалося на необхідності виділення коштів на відбудову закладів освіти художньо-естетичного спрямування, їх ремонт, закупку необхідного інвентарю; збільшення кількості гуртків, студій в закладах та залучення до них якомога більшої

кількості дітей; вимагався перегляд та корекція репертуару п'єс, пісень та радіопередач. Для молодших школярів було запроваджено спеціальні денні вистави в театрах, концерти, сеанси в кінотеатрах.

Як свідчить аналіз архівних документів та педагогічної преси досліджуваного періоду у ці роки урядом проводилась значна робота із залучення учнів до різних видів мистецтва: музичного, театрального, хореографічного, образотворчого. У закладах освіти створювались гуртки, студії, проводились різноманітні форми роботи, які сприяли естетичному вихованню дітей: дитячі масові заходи, свята, концерти, конкурси, огляди, змагання, тижні мистецтв (музики, образотворчого мистецтва) та ін.

Крім того, до відновлення системи естетичного виховання залучались не тільки педагоги, а й представники творчих професій. Зокрема, на Всесоюзному з'їзді художників (1947 р.) були визначені конкретні завдання, які мали сприяти розвитку художньо-естетичної освіти серед дітей: виділення керівників для дитячих студій образотворчого мистецтва; проведення методичної роботи з керівниками дитячих творчих об'єднань; здійснення індивідуальних занять з особливо обдарованими дітьми; допомога у проведенні виставок дитячих робіт та ін.

Отже, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що естетичне виховання, яке здійснювалося у вільний від навчання час, спрямовувалось на задоволення культурних запитів й інтересів дітей молодшого шкільного віку. У зазначений період відбулося масове відкриття по всій країні закладів художньо-естетичного спрямування: Будинки художнього виховання, дитячі театри, кінотеатри, дитячі бібліотеки, музичні, художні школи, музеї, будинки художньої творчості та ін.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні сучасного стану естетичного виховання молодших школярів в закладах художньо-естетичного спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смоленський В. Перша в країні приватна школа малювання / В. Смоленський // Вечірній Харків. – 1889. – 16 лютого. – С. 3.
2. Плохова М. Г. Вопросы эстетического воспитания на учительских съездах и конференциях (1918–1925) / М. Г. Плохова // Сов. педагогика. – 1980. – № 7. – С. 10–109.
3. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917–1967) / [ред. кол. А. Д. Бондар та ін.]. – К. : Рад. шк., 1967. – 482 с.
4. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні. Кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес. Нові підходи до загальних проблем. – К. : А.П.Н., 2000. – С. 47–65.
5. Митина И. И. Детские внешкольные учреждения в СРСР / И. И. Митина // Сов. педагогика. – 1977. – № 10. – С. 103–109.